

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

שירות נשים בצה"ל

מוגש לוועדה לקידום מעמד האישה

כתיבה: נטע משה

אישור: שרון סופר, ראש צוות בכירה

עריכה לשונית: מערכת "דברי הכנסת"

ז' בסיוון תשע"ג

16 במאי 2013

הכנסת, מרכז המחקר והמידע

קריית בן-גוריון, ירושלים 91950

טל': 02 - 6408240/1

פקס: 02 - 6496103

www.knesset.gov.il/mmm

3	1. רקע
4	2. שילוב כוח האדם הנשי בשירות הצבאי ומיצויו
4	2.1. דוח הוועדה לעיצוב שירות הנשים בצה"ל בראיית העשור הבא (ועדת שגב)
5	2.2. פתיחת תפקידים לנשים
6	2.3. שילוב נשים במערך הלוחם
7	2.4. שירות נשים במילואים
8	3. סוגיות מגדריות העולות משילוב חרדים בצה"ל
8	3.1. השלכות מגדריות של תוכניות ייעודיות לשירות חרדים
9	3.2. פקודות השילוב הראוי
10	מקורות

מסמך זה נכתב לקראת דיון בוועדה לקידום מעמד האישה בנושא שוויון בנטל – השלכות מגדריות. בעקבות החלטת ממשלה מס' 15 מ-7 באפריל 2013 הוקמה ועדת שרים לעניין השוויון בנטל בשירות הצבאי, בשירות האזרחי ובשוק העבודה (ועדת פרי).¹ בוועדה שבעה שרים, והיא אמורה להגיש בתוך 49 ימים מיום הקמתה תזכיר חוק לשילוב חרדים ובני מיעוטים בשירות צבאי ואזרחי, על בסיס המתווה שהוסכם עליו בהסכם הקואליציוני.² בנספח ג' למתווה הקואליציוני בין סיעת הליכוד – ישראל ביתנו לסייעת יש עתיד נקבע כי עד שנת 2014 ייפתחו שני גדודים חרדיים נוספים, יוקם בסיס טירונות חרדי ויימשך גיוס של חיילים לתוכניות שח"ר.³ שירות של חיילים בגדודים ובמתקנים המיועדים לחיילים חרדים בלבד משפיע על שילוב הנשים במקומות אלו, כפי שיוצג בהמשך המסמך.

מכיוון ששילוב חרדים בשירות הצבאי עשוי להשפיע על שילוב נשים בצה"ל, חלקו הראשון של המסמך יציג סוגיות כלליות של שילוב נשים במערך הצבאי. יוצגו המלצות דוח שגב משנת 2007, שעסק בשילוב כוח האדם הנשי בצבא ומיצויו, וייסקרו בקצרה כמה סוגיות בנושא שעודן עומדות לפתחו של הצבא, ושחלו בהן תמורות בשנים האחרונות: פתיחת תפקידים בפני נשים, שירות לוחמות בצה"ל ושירות נשים במילואים. בחלק השני של המסמך יעלו כמה סוגיות הנוגעות לשילוב חרדים בצה"ל, לנוכח התוכניות הקיימות לשילוב חרדים (שח"ר ו"נצח יהודה") ולנוכח פקודת השילוב הראוי.

1. רקע

שירות נשים בצה"ל עוגן מאז שנת 1949 בחוק שירות הביטחון על גלגוליו, וכיום – בחוק שירות ביטחון (נוסח משולב), התשמ"ו-1986 (להלן: החוק), והוא מבוסס על התפיסה הערכית של מודל צבא העם. נשים הן 33% ממצבת הכוח הסדיר בצה"ל (2012) ומחזיקות בנתוני גיוס נמוכים למדי – 42% מהנשים אינן מתגייסות.⁴ עד שנת 1987 היו קבועות בחוק (סעיף 21(ב)), ובתקנות שירות הביטחון שנגזרו ממנו הגבלות על שירות נשים בצה"ל, שבאו לידי ביטוי במניית תפקידים שבהם נשים מורשות לשרת ובהגדרת קטגוריות ומקצועות הסגורים לפני נשים.⁵ בשנת 1987 בוטל הסעיף והוסרו הגבלות החקיקה על התפקידים, אך לא נקבע בחוק יעד מהותי או כמותי לשוויון בשירות.

נקודת ציון בולטת שהשפיעה על שילוב הנשים ומיצוי שירותן הייתה פסיקת בג"ץ בעניין אליס מילר ב-1995, שקבעה כי נשים זכאיות לשוויון הזדמנויות פורמלי ומהותי בשירות הצבאי, והובילה לפתיחת תפקידי לחימה לפני נשים. ברוח הפסיקה התקבל תיקון לחוק בשנת 2000 (סעיף 16א), שקבע כי **לכל אישה זכות שווה לזכותו של גבר למלא תפקיד כלשהו בשירות הצבאי, אלא אם כן הדבר מתחייב ממהותו ומאופיו של התפקיד**.⁶ באופן רשמי כיום 92% מהמקצועות בצה"ל פתוחים לפני נשים,⁷ אך בסקר שערך הצבא בשנת 2008 נמצא כי כמחצית המקצועות בצבא הם "גבריים", דהיינו מקצועות שבהם משובצים גברים בלבד או בעיקר גברים.⁸ החלטה נוספת משנת 2000 נוגעת להרחבת שיבוץ הנשים

¹ החלטת ממשלה מס' 15 מיום 7 באפריל 2013, תאריך כניסה: 9 במאי 2013.

² ועדת שרים לעניין השוויון בנטל בשירות הצבאי, בשירות האזרחי ובשוק העבודה, תאריך כניסה: 9 במאי 2013.

³ הסכם קואליציוני לכינון הממשלה ה-33 למדינת ישראל, שנערך ונחתם ב-15 במרס 2013, בין סיעת הליכוד – ישראל ביתנו לסייעת יש עתיד, סעיפים י"ד, י"ז, תאריך כניסה: 9 במאי 2013.

⁴ מצבת הכוח הסדיר: נתונים המופיעים באתר צה"ל, שירות נשים, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013; נתוני גיוס: הוועדה לקידום מעמד האישה, הכנסת ה-18, פרוטוקול מס' 121, בחינת נושא השילוב הראוי ומגמת ההקצנה הדתית בצה"ל, 27 בדצמבר 2011.

⁵ דובר צה"ל, סקירה מיוחדת: שירות נשים בצה"ל, יולי 2009, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

⁶ שם.

⁷ צה"ל, תשובה על פנייה של מרכז המחקר והמידע של הכנסת בנושא נשים בתפקידי לחימה בצה"ל, 16 באוגוסט 2012.

⁸ יוהלין, שנת העבודה 2008 – שירות הנשים – תמונת מצב ופעילויות מרכזיות, פברואר 2009, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

במערך המילואים. בשנת 2010 הן היו 13% ממערך המילואים (מצבת הכוח), אך רק 5% מהמשרתים במילואים בפועל.⁹

2. שילוב כוח האדם הנשי בשירות הצבאי ומיצוי

בחלק זה של המסמך נסקור מגמות כלליות מהשנים האחרונות בנוגע לשילוב נשים בצה"ל, לנוכח מסקנות דוח שגב משנת 2007 והחלטות שהתקבלו בנושא.

2.1. דוח הוועדה לעיצוב שירות הנשים בצה"ל בראיית העשור הבא (ועדת שגב)

בספטמבר 2007 פורסם דוח הוועדה לעיצוב שירות הנשים בצה"ל בראיית העשור הבא (ועדת שגב), אשר מינה ראש אכ"א דאז, האלוף אלעזר שטרן.¹⁰ ועדת שגב, בראשות האלוף יהודה שגב, ראש אכ"א לשעבר, התבקשה לעמוד על הפערים בין שירות הנשים לשירות הגברים, להתחקות על הסיבות לפערים ולגבש הצעות אופרטיביות לשילוב נשים בשירות צה"ל ומיצוין. הוועדה הציגה שישה פערים מהותיים בין נשים לגברים בשירות בצה"ל: השירות הקצר של נשים, שיעור מתגייסות נמוך, תהליכי מיון ושיבוץ נפרדים, שיעור מיצוי נמוך של כוח האדם הנשי, סגירת תפקידים לפני נשים ומיעוט קצינות בדרגים בכירים.¹¹ פערים אלו נגזרים בחלקם מההבדלים הקבועים בחוק בנוגע לגיוס ומנגנוני הפטור של נשים לעומת גברים, ובחלקם הם נובעים מהמערכות הפנים-צבאיות, שבהן קריטריון המגדר הוא קריטריון עיקרי לתכנון כוח האדם. הוועדה קבעה את עקרון **האדם הנכון במקום הנכון**, שעל-פיו "גברים ונשים ימוצו בשירות באופן זהה, לפי קריטריונים ענייניים המשקפים את צורכי צה"ל, את מרצם, יכולותיהם, ותכונותיהם האישיות של המתגייסים ולא את מינם".¹² עיקרי המלצות ועדת שגב: א. שינוי הדרגתי שיוביל להשוואת משך השירות לנשים ולגברים. החלופות הבולטות שהוועדה המליצה להמשיך לבחון: קביעת משך השירות ל-32 חודשים לכולם, למעט חיילי מינהלה ופקידות (גברים ונשים), שישרתו 30 חודשים, ומתן תגמול כספי למשרתים שירות סדיר מעל 32 חודשים; ב. איחוד מערך המיון וקביעת קריטריונים שאינם מגדריים לשיבוץ בתפקיד; ג. עיגון שישה מבחנים לקביעת "אופיו ומהותו" של התפקיד המאפשרים סגירת תפקידים לפני נשים, לפי לסעיף 16א בחוק. כמו כן המליצה הוועדה להפעיל מנגנון חיצוני לצבא שיאשר סגירת תפקידים, שיהיו חברים בו שר הביטחון וועדת החוץ והביטחון, לצד הרמטכ"ל וראש אגף משאבי אנוש בצה"ל; ד. הצבת יעדים ומכסות לקידום קצינות לדרגים בכירים ולדרגי קבלת החלטות; ה. שינוי החוק המאפשר קבלת פטור למתגייסות עקב הצהרת דת.

בנוגע לנקודה הראשונה, לאחרונה פורסם בכלי התקשורת כי בדיוני ועדת השרים לעניין השוויון בנטל בשירות הצבאי, בשירות האזרחי ובשוק העבודה (ועדת פרי), הזכירו כמה גורמים, ובהם שר הביטחון בוגי יעלון ונציגי אכ"א, את בחינת האפשרות לקצר את השירות הצבאי. עוד פורסם כי נבחנת האפשרות למעבר הדרגתי לקביעת משך השירות על-פי תפקיד מקצועי ולא על-פי מגדר, וכך משך השירות של גברים ושל נשים יהיה זהה, וכן יינתן תגמול כספי למשרתים שלוש שנים מלאות (לוחמים ובעלי

⁹ רס"ן יעל טופול, **מה השתנה בין 2004 ל-2011**, מערכות 437, יוני 2011, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

¹⁰ אם לא צוין אחרת, הפסקה מתבססת על דוח הוועדה לעיצוב שירות הנשים בצה"ל בראיית העשור הבא, ספטמבר 2007.

¹¹ הוועדה לקידום מעמד האישה, הכנסת ה-18, פרוטוקול מס' 16, **דוח שגב לבחינת שירות נשים בצה"ל ודברי הרב הצבאי הראשי כנגד שירות הבנות בצה"ל**, 22 ביולי 2009.

¹² דוח הוועדה לעיצוב שירות הנשים בצה"ל בראיית העשור הבא, ספטמבר 2007.

תפקידים חשובים אחרים).¹³ מרכז המחקר והמידע של הכנסת פנה אל מזכירות הממשלה ואל משרד הביטחון בבקשה לקבל מידע על העמדות האמורות שהוצגו בדיונים, אולם לא התקבלה תשובה.

דוח שגב הוצג בפורום מטכ"ל בשנת 2008, ועל-פי הודעת הצבא, הרמטכ"ל אישר אותו בשינויים קלים.¹⁴ אשר ליישום ההחלטות, עד כה משך השירות לנשים לא שונה, אלא רק בתפקידים שבהם נדרשת הכשרה ארוכה במיוחד, דוגמת לוחמות, פרמדיקיות, כתבות צבאיות וחוקרות מצ"ח.¹⁵ כמו כן הוחלט בצבא שלא לקבוע מכסות לקידום קצינות. תהליכי המיון והשיבוץ של נשים עברו רפורמה כדי להטיב את איתור המועמדות ושיבוץן לפי קריטריונים מקצועיים ולא מגדריים.¹⁶ לא נקבעו קריטריונים ל"אופיו ומהותו" של תפקיד. כמו כן, לא הוקם מנגנון חיצוני לצה"ל לאישור סגירת תפקידים לפני נשים שבו גם בעלי תפקידים שאינם נמנים עם שורות הצבא, דוגמת חברי ועדת החוץ והביטחון או שר הביטחון, כפי שהוצע בדוח שגב. בדיון בוועדה לקידום מעמד האישה ב-2009 ציין האלוף אבי זמיר, ראש אכ"א, כי יש ועדה פנימית בצה"ל שדנה בסגירת תפקידים, ובכלל זה סגירת תפקידים לפני נשים. להחלטות שותפים קצין רפואה ראשי וקצין החיל הראשי, ונדרש גם אישור הרמטכ"ל.¹⁷ אשר להמלצת ועדת שגב לשנות את החוק המאפשר קבלת פטור למתגייסות עקב הצהרת דת, ב-12 במרס 2012 אישרה מליאת הכנסת תיקון לחוק שירות ביטחון,¹⁸ שלפיו חלה חובה על מיועדת לשירות ביטחון שקיבלה פטור מטעמי הכרה דתית להודיע על שינוי בנסיבות הקשורות במתן הפטור. אם יתגלה כי חדלו להתקיים התנאים לקבלת הפטור עקב מידע שמסרה מקבלת הפטור או התקבל מגורמים אחרים, יתנהל הליך של עיון חוזר במתן הפטור, ויהיה אפשר לבטלו.¹⁹ חשוב לציין כי תיקון זה אינו משנה את התנאים לקבלת הפטור לנשים עקב הצהרת דת, ומנגנון קבלת הפטור עדיין תלוי בלעדית בהצהרתה של המועמדת לגיוס. בכנסת ה-18 הוגשו כמה הצעות חוק בנושא זה, ובהן הצעות המבקשות להציב תנאים נוקשים יותר לקבלת פטור מטעמי הכרה דתית, דוגמת דרישה ללימוד במוסד בעל צביון דתי.²⁰

2.2. פתיחת תפקידים לפני נשים

שיעור המקצועות הצבאיים אשר פתוחים בפני נשים נתון בעלייה מתמשכת: 73% בשנת 1995, 88% בשנת 2005 ו-92% כיום (2012).²¹ המקצועות אשר סגורים בפני נשים הם חלק ממקצועות הלחימה,

¹³ ראו: גילי כהן, [שר הביטחון אישר את קיצור השירות לחיילים: 4 חודשים פחות מ-2015](#), הארץ, 6 במאי 2013, תאריך כניסה: 15 במאי 2013; זאב קם, [צה"ל בוועדת פרי: קיצור של שירות מילי 2015](#), ynet, 6 במאי 2013, תאריך כניסה: 13 במאי 2013; טל לב-רם וספי עובדיה, [משרד הביטחון וצה"ל: לקצר את השירות ב-4 חודשים](#), גלי צה"ל, 6 במאי 2013, תאריך כניסה: 13 במאי 2013.

¹⁴ מדברי ראש אכ"א, האלופה אורנה ברביבאי, בישיבת הוועדה לקידום מעמד האישה, הכנסת ה-18, פרוטוקול מס' 121, [בחנית נושא השילוב הראוי ומגמת ההקצנה הדתית בצה"ל](#), 27 בדצמבר 2011.

¹⁵ דובר צה"ל, [סקירה מיוחדת: שירות נשים בצה"ל](#), יולי 2009, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

¹⁶ הוועדה לקידום מעמד האישה, הכנסת ה-18, פרוטוקול מס' 121, [בחנית נושא השילוב הראוי ומגמת ההקצנה הדתית בצה"ל](#), 27 בדצמבר 2011.

¹⁷ מדברי ראש אכ"א, האלוף אבי זמיר, בישיבת הוועדה לקידום מעמד האישה, הכנסת ה-18, פרוטוקול מס' 16, [דוח שגב לבחירת שירות נשים בצה"ל ודברי הרב הצבאי הראשי כנגד שירות הבנות בצה"ל](#), 22 ביולי 2009.

¹⁸ חוק שירות ביטחון (תיקון מס' 18 והוראת שעה), התשע"ב-2012.

¹⁹ על-פי החוק יש להתקין תקנות בתוך שלושים יום מפרסום החוק, שבהן יקבעו הוראות לעניין סדרי הדין והרכב הוועדה שתדון בבקשות הפטור ובביטולן. על שר הביטחון להתקין תקנות אלו, בהתייעצות עם שר המשפטים ובאישור הוועדה המשותפת לוועדת החוץ והביטחון ולוועדת החוקה, חוק משפט. עד למועד כתיבת מסמך זה לא הותקנו התקנות.

²⁰ הצעות חוק פ/991/18 (2009), פ/1049/18 (2009), פ/1158/18 (2009), פ/2526/18 (2010), פ/1986/18 (2011) ו-פ/1987/18 (2011).

²¹ נתוני 2012: תשובת צה"ל על פנייה של מרכז המחקר והמידע, 16 באוגוסט 2012, תשובת השלמה, 5 בנובמבר 2012; נתוני 1995 ו-2005: הוועדה לקידום מעמד האישה, הכנסת ה-16, פרוטוקול מס' 167, [ישבה חגיגית לציון יום האישה הבין-לאומי – עשר שנים לבניין אלס מילר – האם הגענו לשוויון בצה"ל?](#), 8 במרס 2005.

מקצועות שבהם השונות הפיזיולוגית בין נשים לגברים אינה מאפשרת את שילובן²² ומקצועות המצריכים שירות במקומות שבהם, על-פי תשובת הצבא למרכז המחקר והמידע של הכנסת, "לא מתאפשרים בשלב זה תנאים בסיסיים המתחייבים משילובן של הנשים".²³ לעומת זאת, כל התפקידים בצה"ל פתוחים לפני גברים.²⁴ ואולם, **בהסתכלות על שילוב הנשים בפועל, במקצועות רבים, גם אם אינם סגורים בפני נשים, יש שיעורים נמוכים מאוד של נשים**. בסקר שערך הצבא בשנת 2008 נמצא כי כ-50% מהמקצועות הם מקצועות גבריים ומשובצים בהם גברים בלבד או בעיקר גברים, ורק 28% מהמקצועות מוגדרים מעורבים (שיעור הנשים בהם הוא בין 16% ל-64%).²⁵

שינויים בולטים נעשו בשנים האחרונות בפתיחת תפקידי לחימה (ראו בסעיף הבא), בפתיחת תפקידים במערך הטכני ובהתאמת ציוד לנשים. כמו כן הכשרת נשים לקצונה נעשית בחלקה בקורסים מעורבים בבה"ד 1.²⁶ נוסף על כך שונתה הטירונות לנשים, ורוב הנשים מוסמכות לרמת רובאות כלשהי המאפשרת את הצבתן בסדר ובמילואים בתפקידים הכרוכים בשמירות. דוח מבקר המדינה לשנת 2002, שנמתחה בו ביקורת על המיצוי החלקי של פוטנציאל הנשים בשירות החובה ובתפקידי הלחימה, קבע בעבר כי הדבר הוא חסם בשירות נשים, וחשף כי בשנת 2001 95% מהנשים שגויסו לא הוסמכו בטירונות לרמת רובאות.²⁷ בדוח המעקב של מבקר המדינה משנת 2006 נמצא כי חסם זה הוסר כליל, ובגיוס 2005 כל הנשים קיבלו הסמכה לרמת רובאות.²⁸

2.3. שילוב נשים במערך הלוחם

שיבוץ נשים בתפקידי לחימה החל בשנת 1995, בעקבות פסק-הדין של בג"ץ בעניינה של אליס מילר. התפקיד הראשון שנפתח היה טיס, ואחריו נפתחו בהדרגה 14 תפקידים, ובהם חובלות, לוחמות מג"ב, לוחמות נ"מ, לוחמות בגדוד קרקל ולוחמת רפואית מוטסת.²⁹ **כיום משרתות בתפקידי לחימה 2.2% מכלל הנשים בצה"ל,³⁰ לעומת 1% בשנת 2001.³¹ בשנת 2012 היה שיעור הלוחמות בכלל החיילים המשרתים בתפקידי לחימה בשירות חובה 2.8%.³²**

רוב מקצועות הלחימה מחייבים את הלוחמות בשירות התנדבותי של 36 חודשים ובשירות מילואים בתנאים הדומים לתנאי הלוחמים. נשים שאינן לוחמות, לעומת זאת, משרתות 24 חודשים, ומשרתות במילואים רק בחלק מהמקצועות, ועד גיל 38, היריון או הורות. הדבר בעל השפעה דו-כיוונית על שילוב נשים בצה"ל: מצד אחד הוא מונע עצירת קידום של נשים ומניעת השתתפות בהכשרה ממושכת בשל אופק שירות קצר, ומצד אחר הוא עשוי לפגום באטרקטיביות של מקצועות הלחימה בעבור המועמדות לגיוס. בתשובת צה"ל על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת בעניין זה נמסר כי הצבא נתון בתהליך

²² דובר צה"ל, **סקירה מיוחדת: שירות נשים בצה"ל**, יולי 2009, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013; יוהלי"ן, **שנת העבודה 2008 – שירות הנשים – תמונת מצב ופעילויות מרכזיות**, פברואר 2009, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

²³ צה"ל, תשובה על פנייה של מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 16 באוגוסט 2012, תשובת השלמה, 5 בנובמבר 2012.

²⁴ דוח הוועדה לעיצוב שירות הנשים בצה"ל בראיית העשור הבא, ספטמבר 2007.

²⁵ יוהלי"ן, **שנת העבודה 2008 – שירות הנשים – תמונת מצב ופעילויות מרכזיות**, פברואר 2009, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

²⁶ דובר צה"ל, **סקירה מיוחדת: שירות נשים בצה"ל**, יולי 2009, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

²⁷ מבקר המדינה, **דוח שנתי 53 לשנת 2002**, שירות נשים בצה"ל, אוקטובר 2002.

²⁸ שם, מעקב מורחב – שירות נשים בצה"ל ושירותן ביחידה צבאית הפועלת במשרד הביטחון, דצמבר 2006.

²⁹ דובר צה"ל, **סקירה מיוחדת: שירות נשים בצה"ל**, יולי 2009, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

³⁰ צה"ל, תשובה על פנייה של מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 16 באוגוסט 2012, תשובת השלמה, 5 בנובמבר 2012.

³¹ מבקר המדינה, **דוח שנתי 53 לשנת 2002**, שירות נשים בצה"ל, אוקטובר 2002.

³² צה"ל, תשובה על פנייה של מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 16 באוגוסט 2012, תשובת השלמה, 5 בנובמבר 2012.

בחינה של שלבי המיון והאיתור של לוחמות, ונשקלות אפשרויות אחרות, נוסף על יום המיון הוולונטרי הנהוג היום, ובהן "שיווק" יזום של מקצועות הלוחמה.³³

קשיים נוספים התעוררו עם השנים בשילוב לוחמות בצה"ל נוסף על גיוסן לתפקידי לחימה; רשויות הצבא התמודדו עם מקצתם, ואחרים עודם בתהליכי למידה והטמעה: הצורך במחקר רפואי-פיזיולוגי לבחינת ההשפעה של המאמצים הפיזיים על לוחמות נשים לעומת לוחמים גברים; התאמת אמצעי לחימה, ציוד אישי ואמצעי סיוע לחימה ללוחמות; בחינה מחודשת של תשתיות בינוי; התאמת סביבת עבודה; עדכון לוח התזונה.³⁴

2.4. שירות נשים במילואים

לשיבוץ נשים במערך המילואים יש חשיבות רבה, והוא משפיע על שירותן הסדיר. טענות בדבר אי-כדאיות הכשרתן ואי-קידומן במערך הסדיר נשמטות לנוכח הקביעה שהן ימשיכו לשרת ולהתפתח גם בתום השירות הסדיר.³⁵ כמו אצל גברים, גם אצל נשים יש הבחנה בין נשים השייכות למצבת המשרתים במילואים (פוטנציאל שירות), לבין נשים הנקראות לשירות מילואים ומשרתות במילואים בפועל (מיצוי שירות). אף שחוק הביטחון מאפשר מאז חקיקתו לקרוא לנשים למילואים, עד לפני מעט יותר מעשור (2001) שיעור הנשים ששירתו במילואים בכלל משרתי המילואים היה אפסי. עד שנת 2010 שיעור הנשים המשרתות במילואים בפועל עלה ל-5%. זו אומנם עלייה לא מבוטלת, אך עדיין שיעור המשרתות רחוק מהפוטנציאל. סיבה אחת היא אי-מיצוי הפוטנציאל בקרב מי שכבר נקבע שהן יכולות לשרת במילואים: בשנת 2010 שיעור הנשים במצבת המשרתים במילואים היה 13%, אך כאמור רק 5% ממשרתי המילואים בפועל. סיבה שנייה היא שיבוץ חלקי בלבד של חיילות במערך המילואים.³⁶

לשיבוץ החלקי של נשים במערך המילואים כמה סיבות: אחת הסיבות ההיסטוריות שהובילו להקטנת כוח הנשים במילואים היו הגבלת גיל הקריאה לנשים, אשר הפכה את הצבת הנשים במערך המילואים לבלתי כדאית. הגבלה זו שונתה בשנת 2000, ונקבע כי קצינות ישובצו באופן מלא במצבת המילואים. ברם, חיילות עודן משובצות במצבת המילואים באופן סלקטיבי, על-פי הצורך וההכשרה שקיבלו. בפועל, רבים מהמקצועות שנשים שירתו בהם בשירות החובה אינם נחוצים בשירות המילואים, וכך נשים רבות נותרות ללא הכשרה מתאימה.³⁷ לכך מתווסף הניסיון המועט יותר של נשים בתפקידיהן, משום ששירות החובה שלהן קצר משל גברים. סיבות נוספות לשילוב המוגבל במערך המילואים קשורות בדרג המפקדים, שלחלקם אין ניסיון עבר בעבודה עם חיילות, ויש בהם שמעדיפים מסיבות חברתיות או דתיות להימנע מכך. במחקר שערכה בשנת 2011 רס"ן יעל טופל מענף מימ"ד שתחת יועצת הרמטכ"ל לענייני נשים נאמר כי "מדיניות הגיוס של הנשים לשירות מילואים היא לא ברורה ואקראית... במערך המילואים מינו של אדם הנו עדיין קריטריון תקף להחלטה על שיבוצו, על תפקידו ועל קידומו".³⁸

³³ ש.ם.

³⁴ ש.ם.

³⁵ סא"ל זאב לרר ורס"ן ליאורה רובינשטיין, [נשים במילואים](#), מערכות 394, מאי 2004, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

³⁶ רס"ן יעל טופל, [מה השתנה בין 2004 ל-2011](#), מערכות 437, יוני 2011, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

³⁷ סא"ל זאב לרר ורס"ן ליאורה רובינשטיין, [נשים במילואים](#), מערכות 394, מאי 2004, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

³⁸ רס"ן יעל טופל, [מה השתנה בין 2004 ל-2011](#), מערכות 437, יוני 2011, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

3. סוגיות מגדריות העולות משילוב חרדים בצה"ל

בפרק זה יוצגו שתי סוגיות העולות מהאתגרים שהצבא מתמודד עמם לנוכח השילוב של חיילים חרדים בצבא לצד שילוב נשים במגוון תפקידים בצבא: השלכות מגדריות של יישום תוכניות ייעודיות לחרדים ופקודות השילוב הראוי. כפי שהוצג לעיל, בצבא יש מגמה של פתיחת תפקידים לפני נשים, ובהם תפקידים טכניים. מנגד, כפי שעולה מההסכמים הקואליציוניים שהוצגו עם כינון הממשלה הנוכחית, גיוס החרדים לצה"ל אמור להתרחב בשנים הקרובות, ובעיקר יעלה מספר המשרתים בתוכניות ייעודיות לחרדים, שיש בהן הפרדה מגדרית בסביבת העבודה.³⁹

3.1. השלכות מגדריות של תוכניות ייעודיות לשירות חרדים

בצה"ל פועלות היום שתי תוכניות מרכזיות לשילוב חרדים: גיוס במסגרת שח"ר (שילוב חרדים), וגיוס חרדים לגדוד הנח"ל החרדי, "נצח יהודה".⁴⁰ תוכנית שח"ר מיועדת לחרדים מבוגרים בני 22-27, והם מקבלים בה הכשרה וממלאים תפקידים טכנולוגיים ומקצועיים דוגמת תוכניות וטכנאים. חיילי "נצח יהודה" הם חרדים בגיל גיוס חובה, 18-21, השייכים לחטיבת כפיר, ובמסגרתה הם משרתים שירות קרבי, ובכלל זה ממלאים משימות ביטחון שוטף בגזרת יהודה ושומרון.

כפי שפורסם באתר שילוב החרדים בצה"ל, הפועל באתר אכ"א, "בכל תוכניות השח"ר והתוכנית נצח יהודה – השירות מופרד מנשים".⁴¹ כמו כן הצבא פירט באתר זה כיצד נעשית ההפרדה המגדרית בתוכנית שח"ר:⁴²

א. שרשרת חיול מגדרית – "שרשרת החיול מותאמת לאוכלוסייה החרדית ובהתאם לכך, ימי הגיוס עבור תוכניות שילוב החרדים נקבעים בימי גיוס מגדריים, לגברים בלבד".

ב. סגל הפיקוד – "סגל הפיקוד הישיר (עד רמת מ"מ) מורכב מאוכלוסיית גברים בלבד".

ג. סביבת עבודה גברית – "סביבת העבודה לחיילי שח"ר הנה ללא נשים לכל אורך השירות בפירוט הבא: 1. החיילים לא ישבו על בסיס קבוע בחדר של נשים. 2. לחיילים לא תהיה מפקדת ישירה אישה".

בדוח מבקר המדינה ממאי 2012, העוסק בשירות חרדים בצה"ל, העלה המבקר את החשש שיישומה של מדיניות גיוס החרדים כפי שהיא מנוסחת כיום בתוכנית שח"ר עלול לפגוע בשילוב נשים בצה"ל. כמו כן כתב המבקר כי קביעת המדיניות וצמצום המגע בין חיילים חרדים לחיילות נעשה ללא שיתוף הגורמים הממונים על מאפייני שירות הנשים בצה"ל, ובהם יועצת הרמטכ"ל לענייני נשים. בדוח הובאו דבריה של תא"ל גילה כליפי-אמיר, יועצת הרמטכ"ל לענייני נשים לשעבר, שהיא רואה במדיניות תוכנית שח"ר הגזמה מיותרת הגורמת לפגיעה בחיילות, באפשרויותיהן וברגשותיהן, ויוצרת הדרה חברתית כלפי חיילות.⁴³ כמו כן הובאו בדוח דבריה של יועצת הרמטכ"ל לענייני נשים על השפעת תוכנית שח"ר על שירות נשים ביחידות הטכניות לנוכח ההכשרה הטכנית והמקצועית שחיילי תוכנית שח"ר אמורים לקבל.

³⁹ [הסכם קואליציוני לכינון הממשלה ה-33 למדינת ישראל](#), שנערך ונחתם ב-15 במרס 2013, בין סיעת הליכוד – ישראל ביתנו לסייעת יש עתיד, תאריך כניסה: 9 במאי 2013.

⁴⁰ צה"ל, שח"ר חדש: כל הנתונים על גיוס חרדים לצה"ל, 1 במרס 2012, תאריך כניסה: 9 במאי 2013.

⁴¹ צה"ל, אתר שילוב החרדים בצה"ל, מידע כללי, תאריך כניסה: 9 במאי 2013.

⁴² צה"ל, שח"ר חדש: כל הנתונים על גיוס חרדים לצה"ל, 1 במרס 2012, תאריך כניסה: 9 במאי 2013.

⁴³ מבקר המדינה, דוח שנתי 62 לשנת 2011, שירות חרדים בצה"ל, מאי 2012.

לנוכח טיוטת ממצאי הביקורת מסר צה"ל באוקטובר 2011 למשרד מבקר המדינה כי הוחלט לשלב את נציגת יוה"לן בוועדת ההיגוי ובתהליכי קביעת המדיניות בנושא שילוב חרדים בצה"ל.⁴⁴ עד לסגירת מסמך זה לא השיב צה"ל על הבקשה של מרכז המחקר והמידע של הכנסת למסור אילו התאמות ושינויים נערכו בהליך קביעת המדיניות לגיוס החרדים, ובפרט – אילו מהגורמים האחראים לשירות נשים בצה"ל שולבו בדיונים הללו.⁴⁵

3.2. פקודת השילוב הראוי

צה"ל פרסם בשנת 2003 את פקודת השילוב הראוי, ובשמה המלא: "שירות משותף לחיילים ולחיילות בהיבט השילוב הראוי" (פקודת מטכ"ל 33.02.07). הפקודה נוסחה וגובשה לאחר עבודת ועדה שהתכנסה בשנת 2001 בראשות מפקד זרוע היבשה, האלוף יפתח רון טל. עקרונות השילוב הראוי נוגעים להיבטים בשירות המשותף ובאים לתת מענה לחייל הדתי ולאפשר לו להגן על זכויותיו.⁴⁶

באפריל 2011 פרסמה יועצת הרמטכ"ל לענייני נשים דאז, תא"ל גילה כליפי-אמיר, מאמר בכתב העת הצה"לי "מערכות", ובו עסקה בפקודת השילוב הראוי: "אל מול כוונתה המקורית של הפקודה והשאיפה לאפשר סביבה נוחה ומכבדת לכל המשרתים – האופן שבו ממומשת כיום הפקודה בפועל מביא להפסד כפול: הנשים מוגבלות במרחב וביכולתן לתפקד באופן אפקטיבי, ואילו כללי 'השילוב הראוי', באופן שבו הם מפורשים, נתפסים באופן מחמיר יותר ויותר, עד כדי כך שהם הופכים בלתי אפשריים וכופים קיצוניות דתית".⁴⁷ הקושי שהתעורר ביישום הפקודה, לדברי כליפי-אמיר, נובע מהיעדר פקודות נוספות העוסקות בשירות משותף לנשים ולגברים. במצב הנוכחי השילוב נוגע רק להיבט ההלכתי-דתי, ולא לסוגיות מקצועיות ומגדריות אחרות. בדצמבר 2011, בדיון בוועדה לקידום מעמד האישה, העידה האלופה אורנה ברביבאי, ראש אכ"א, שיש פערים בהבנת הפקודה, בהטמעתה ובפרשנות שניתנה לה לאורך השנים.⁴⁸

הצורך בחידוד פקודות ונורמות השילוב ובהטמעתן מתחדד לנוכח האפשרות שמספר החיילים החרדים יעלה במידה ניכרת בשנים הקרובות.

⁴⁴ ש.ם.

⁴⁵ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, בקשת מידע בנושא "שילוב נשים בצה"ל", נשלחה על משרד הביטחון ב-5 בפברואר 2013.

⁴⁶ תא"ל גילה כליפי-אמיר, [הטמעת הראייה המגדרית](#), מערכות 436, אפריל 2011, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

⁴⁷ ש.ם.

⁴⁸ מדברי האלופה אורנה ברביבאי בישיבת הוועדה לקידום מעמד האישה, הכנסת ה-18, פרוטוקול מס' 121, [בחינת נושא השילוב הראוי ומגמת ההקצנה הדתית בצה"ל](#), 27 בדצמבר 2011.

מקורות

מסמכי הכנסת והממשלה

- חוק שירות ביטחון [נוסח משולב], התשמ"ו-1986
- חוק שירות ביטחון (תיקון מס' 18 והוראת שעה), התשע"ב-2012.
- הוועדה לקידום מעמד האישה, הכנסת ה-16, פרוטוקול מס' 167, [ישיבה חגיגית לציון יום האישה הבין-לאומי – עשר שנים לבג"ץ אליס מילר – האם הגענו לשוויון בצה"ל?](#), 8 במרס 2005.
- שם, הכנסת ה-18, פרוטוקול מס' 16, [דוח שגב לבחינת שירות נשים בצה"ל ודברי הרב הצבאי הראשי כנגד שירות הבנות בצה"ל](#), 22 ביולי 2009.
- שם, הכנסת ה-18, פרוטוקול מס' 121, [בחינת נושא השילוב הראוי ומגמת ההקצנה הדתית בצה"ל](#), 27 בדצמבר 2011.
- [החלטת ממשלה מס' 15 מיום 7 באפריל 2013.](#)
- [הסכם קואליציוני לכינון הממשלה ה-33 למדינת ישראל](#), שנערך ונחתם ב-15 במרס 2013, בין סיעת הליכוד – ישראל ביתנו לסיעת יש עתיד.
- הצעות חוק פ/1049/18 (2009), פ/1158/18 (2009), פ/1986/18 (2011), פ/1987/18 (2011), פ/2526/18 (2010) ו-פ/991/18 (2009).
- [ועדת שרים לעניין השוויון בנטל בשירות הצבאי, בשירות האזרחי ובשוק העבודה.](#)

דוחות מבקר המדינה

- [דוח שנתי 53 לשנת 2002](#), שירות נשים בצה"ל, אוקטובר 2002.
- [דוח שנתי 57 לשנת 2006](#), מעקב מורחב – שירות נשים בצה"ל ושירותן ביחידה צבאית הפועלת במשרד הביטחון, דצמבר 2006.
- [דוח שנתי 62 לשנת 2011](#), שירות חרדים בצה"ל, מאי 2012.

פרסומי צה"ל

- דובר צה"ל, [סקירה מיוחדת: שירות נשים בצה"ל](#), יולי 2009.
- דוח הוועדה לעיצוב שירות הנשים בצה"ל בראיית העשור הבא, ספטמבר 2007.
- טופול יעל, [מה השתנה בין 2004 ל-2011](#), מערכות 437, יוני 2011.
- יוהל"ן, [שנת העבודה 2008 – שירות הנשים – תמונת מצב ופעילויות מרכזיות](#), פברואר 2009.
- כליפי-אמיר גילה, [הטמעת הראייה המגדרית, מערכות 436](#), אפריל 2011.
- לרר זאב ורובינשטיין ליאורה, [נשים במילואים, מערכות 394](#), מאי 2004.
- צה"ל, [שירות נשים.](#)
- שם, [שח"ר חדש: כל הנתונים על גיוס חרדים לצה"ל](#), 1 במרס 2012.
- שם, אתר שילוב החרדים בצה"ל, [מידע כללי.](#)

פרסומים כללים

- כהן גילי, [שר הביטחון אישר את קיצור השירות לחיילים: 4 חודשים פחות מ-2015](#), הארץ, 6 במאי 2013.
- לב-רם טל ועובדיה ספי, [משרד הביטחון וצה"ל: לקצר את השירות ב-4 חודשים](#), גלי צה"ל, 6 במאי 2013.
- קם זאב, [צה"ל בוועדת פרי: קיצור של שירות מיולי 2015](#), ynet, 6 במאי 2013.

מכתבים

- מרכז המחקר והמידע של הכנסת, בקשת מידע בנושא "שילוב נשים בצה"ל", נשלחה אל משרד הביטחון ב-5 בפברואר 2013.
- צה"ל, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, "נשים בתפקידי לחימה בצה"ל", 16 באוגוסט 2012, תשובת השלמה, 5 בנובמבר 2012.

הכנסת

מרכז המחקר והמידע